

Verslag Kennisbijeenkomst Circulaire Bedrijventerreinen

20 februari 2018, Caballero-fabriek, Den Haag
Door: Marciano Rigters, provincie Zuid-Holland

Er waren rond de 90 personen naar deze kennisbijeenkomst van de provincie Zuid Holland gekomen. Circulaire economie (CE) is een actueel onderwerp. Een circulaire economie is een economie die zo is ingericht dat geen grondstoffen en energie worden verspild en geen afval hoeft te worden weggegooid.

Op deze bijeenkomst zijn we met elkaar nagegaan wat de mogelijkheden zijn voor bedrijventerreinen om bij te dragen aan een circulaire economie. We zijn ingegaan op wat we kunnen verstaan onder circulaire economie en hoe dat zou kunnen uitwerken op bedrijventerreinen en aan de hand van voorbeelden zijn we met elkaar in discussie om na te gaan wat praktische mogelijkheden zijn, welke kansen gezien worden en welke hobbels overwonnen zullen moeten worden?

De volgende onderwerpen kwamen aan bod:

Wat	Wie
Circulaire economie op een bedrijventerrein, realiteit of utopie? En waarom zou je er naar moeten streven (of niet)?	Friso de Zeeuw <i>Emeritus hoogleraar verbonden aan de praktijkleersstoel Gebiedsontwikkeling van de universiteit Delft</i>
Wat is circulaire economie? En wat kan dat betekenen op bedrijventerreinen?	Paul Bleumink <i>BCIglobal</i>
Case Oosteind Papendrecht	Thirza Monster <i>Cirkellab</i>
Cases Spaanse Polder en Schiebroek	Joost de Groot <i>Pulsup</i>

Friso de Zeeuw – Naakte keizers die oude wijn drinken

Beleid in Nederland vanaf 1979

Dhr. de Zeeuw opende zijn betoog door te benadrukken dat het idee van een circulaire economie geen nieuw concept is. Het idee is goed, maar hoe krijg je het gerealiseerd? Sinds in 1989 is CE als ambitie en concept opgenomen in het Nationaal Milieubeleidsplan. (daarvoor was sinds 1979 in de afvalstoffenwet de 'Ladder van Lansink' opgenomen, deze ging uit van het voorkomen van het ontstaan van afvalstoffen en als afvalstoffen dan toch ontstaan moeten ze worden hergebruikt) Dus ondanks het feit dat het Nederlandse beleid uitging van CE is er in die bijna 40 jaar nog geen Circulaire Economie ontstaan. De vertaling van een circulaire economie in Nederland is volgens De Zeeuw nog steeds hetzelfde: hij gaf aan dat er ondanks de meerdere 'verschillende' duurzame initiatieven, die vanuit de maatschappij naar voren zijn gekomen (zoals de 'Cradle to Cradle'-hype en de 36 Green Deals) de uitvoering van een circulaire economie nooit echt verder is

gekomen en nog steeds eigenlijk alleen neer komt op recyclen, waarbij 'toeval' een belangrijke factor is. Daadwerkelijk nieuwe circulaire concepten en -ideeën blijven, volgens dhr. de Zeeuw, dus tot noch toe uit.

Waarom nog steeds geen CE: kwetsbaar en commercieel risico

Waarom is het dan zo moeilijk zou het dan zo onaantrekkelijk zijn om tot daadwerkelijk circulaire economieën te komen? De Zeeuw stipt hierbij de kwetsbaarheid van een dergelijk circuit aan; Wat gebeurt er namelijk met een circulair bedrijventerrein wanneer er een bedrijf verhuist, ofwel zijn faillissement aanvraagt? Daarnaast stelt de Zeeuw dat naast kwetsbaarheid voor bedrijven er ook een commercieel risico ten gronden ligt aan een daadwerkelijk circulaire economie; Hij stelt namelijk dat er door deze ontwikkeling geen sprake meer zou zijn van enige concurrentie tussen meerdere aanbieders.

CE: een holistisch begrip, maar wel nastrevenswaardig

Om vervolgens terug te komen op de kern van het verhaal, namelijk dat een daadwerkelijke circulaire economie nog niet bestaat in Nederland en dat het concept tot nog toe voornamelijk een andere benaming is voor aloude duurzame concepten, benadrukt de Zeeuw hoe verschillende partijen ervoor hebben gezorgd dat in de huidige staat circulaire economie een vrij holistische term beslaat; Zo wordt circulaire economie soms gezien als iets wat grote sociaal-maatschappelijke veranderingen en antikapitalistische '*mindshifts*' teweeg kan brengen. Ook zouden er andere thema's onder worden geannexeerd zoals herbestemming en de energietransitie. Op dit soort gedachten moeten we kritisch blijven, om ervoor te zorgen dat circulaire economie z'n eigen betekenisvolle definitie gaat vervullen!.

CE en bedrijventerreinen

Want, betoogt De Zeeuw, het is natuurlijk wel een ideaal: geheel zelfvoorzienende gebieden. Maar een niet te bereiken ideaal. Maar sommige thema's uit de CE lenen zich er meer voor dan andere, bijvoorbeeld warmtekoude opslag en andere energieoplossingen liggen binnen bereik. Daar heb je het begrip CE alleen niet voor nodig. En het komt ook voor dat bedrijven in elkaars nabijheid van elkaar kunnen profiteren. Zorg in dat geval voor dat het begrip CE, door zijn alomvattendheid, niet juist extra ballast wordt en tegendraads gaat werken.

CE in internationale context

Marie Claire van Dorremalen van de Koninklijke Metaalunie, uit het publiek, benadrukte dat het goed is om kritisch te blijven omtrent het begrip circulaire economie; In haar geval stelde ze dat Nederland voornamelijk, voor 60% een exportland is, Dat maakt retourstromen moeilijker. Is het dus wel wenselijk om voor circulair te gaan?

Conclusies/Kern van het betoog van Friso de Zeeuw

Circulaire Economie is een mooi concept maar heeft vele haken en ogen, waardoor realisatie niet zo makkelijk gaat. Ook niet op bedrijventerreinen.

De kern van het verhaal: De keizer uit het sprookje heeft een gebruikte onderbroek aan, aan ons (de maatschappij) om hem verder aan te kleden.

Paul Bleumink – Gerijpte wijn in nieuwe zakken

De gedachtegang die uit de vorige presentatie naar voren is gekomen probeert de tweede spreker direct een andere wending te geven; zo is circulaire economie wellicht wel een oud concept, maar zijn er al wel degelijk nieuwe initiatievormen en –ontwikkelingen (zoals nieuwe meer urgente regelgeving) richting circulariteit te vinden. Bleumink ziet duidelijk kansen. Hij tekent wel aan dat veel beleidsmedewerkers bij overheden enthousiast zijn voor het concept maar daarmee op de ondernemers vooruitlopen.

Circulair bedrijventerrein 2.0

Dat deze ontwikkeling naar pure circulariteit op terreinen (een zogenaamd circulair bedrijventerrein 2.0) stroef loopt ontkent Bleumink echter ook niet: Zo is er weinig animo bij ondernemers om daadwerkelijk stappen naar circulariteit te maken: Ontbrekende stimulerende wet- en regelgeving (flexibiliteit van milieucategorieën een optie?) en nieuwe financieringsvormen (in samenwerking met onzekerheid op de markt) liggen hieraan ten grondslag.

Ruimte voor HMC-bedrijvigheid nodig

Hier koppelt Bleumink echter concrete doelstellingen aan vast zodat er stappen gemaakt kunnen worden: zo dienen er allereerst verschillende hot spots/hubs voor circulaire economie te worden opgericht. Bedrijven die zich bezighouden met inzamelen en/of verwerken van afvalstoffen zijn immers altijd bedrijven met een milieucirkel om zich heen, het is belangrijk om deze plekken te behouden of, als ze er niet zijn, te creëren.

Internationale allianties nodig

Daarnaast moeten er internationale samenwerkingen aan worden gegaan. Nederland is immers een doorvoerland en exporteert ook veel. De keten gaat over de landsgrenzen heen. Voor de inpassing van circulaire economie stuurt Bleumink aan op het regionale schaalniveau, waarbij vooral van de bestaande ruimte (en infrastructuur) gebruik moet worden gemaakt (in 70% van de gevallen). Door de rol van Nederland als doorvoerland moeten de Nederlandse havens een grote rol spelen bij deze ontwikkelingen.

Verschillende schaalniveaus

Naast ontwikkelingen op regionaal schaalniveau, speelt circulaire economie volgens Bleumink zich tevens af op andere schaalniveaus: Zo is het bijvoorbeeld van belang om op nationaal niveau zogeheten 'inzamelhubs' in te richten. Op gebouwniveau zijn er reeds goede ontwikkelingen ingezet, zo is er al sprake van panden die in volledigheid terug kunnen worden genomen en worden er over het algemeen gebruik gemaakt van duurzamere bouwmaterialen. Op het regionale inpassingsniveau ligt de nadruk op het inzamelen.

De uitdagingen die aan de bovengenoemde doelstellingen ten gronden liggen benadrukt Bleumink: Voor bedrijven heerst de vraag of uitbesteden niet nog steeds voor de meesten aantrekkelijker blijft?

Extra taak voor de logistieke sector

Daarnaast worden de logistieke dienstverleners een steeds belangrijkere schakel binnen bedrijventerreinen. Zij krijgen wellicht als nieuwe taak het oprichten van een retourketen. Momenteel wordt hier nog maar weinig mee aan de slag gegaan. De bestaande logistieke infrastructuur zal aangepast moeten worden. Bijvoorbeeld door op strategische plekken inzamelhubs neer te zetten waarmee de ketens bij elkaar gebracht kunnen worden.

Bestaande afval inzamel- en verwerkingsstructuur een belemmerende factor

Veel Nederlands afval wordt nog verbrand in afvalverbrandingsovens. Deze schoorstenen moeten blijven roken, vanuit het perspectief van hun aandeelhouders gezien. Dit is geen stimulans om iets anders te doen met afval.

Innovatie

Overheden moeten zich afvragen of we al voldoende innovatiebeleid hebben? Daarnaast heerst er onzekerheid m.b.t. de Omgevingswet, gaat dit namelijk het proces richting circulariteit versoepelen d.m.v. meer flexibiliteit op het gebied van milieucategorieën, of blijft dit uit? Om aan te geven dat deze nieuwe initiatieven al wel degelijk in ontwikkeling zijn geeft Bleumink met een aantal voorbeelden weer, zoals Trade Port Noord, Havenbedrijven in Moerdijk en Rotterdam, Duiven en Schiphol Trade Park.

Voorbeelden van succes vooral door acties van bedrijfsleven

Iemand uit het publiek merkt op dat het openthoud dus vooral bij de ondernemers ligt. Wordt er dan niet te weinig aandacht aan het rondkrijgen van de business cases besteed? Bleumink geeft de persoon gelijk en stelt dat de meeste succesverhalen tot nu toe ook vanuit ondernemersconcepten voorkomen.

Succes van grote bedrijven een voorbeeld voor MKB?

Een andere kritische vraag vanuit het publiek, stelt hoe succesverhalen van grote ketens zich nu vertalen tot de MKB'ers (waar de Nederlandse bedrijven voor 95% uit bestaan). Bleumink stelt dat in veel van de MKB gevallen in het eerste opzicht stappen dienen te worden gemaakt in het duurzaam ondernemen, daar kunnen ze op aangesproken worden. Maar tegelijkertijd kan de keten waarin ze zich bevinden inzicht geven in circulaire mogelijkheden.

Conclusie betoog Paul Bleumink

Het moge duidelijk zijn: circulariteit is nog niet klaar voor maatwerk en er zijn maar weinig doeners. Toch is er wel degelijk sprake van nieuwe ontwikkelingen en initiatieven in opkomst. Ondernemers moeten het doen, maar overheden kunnen ervoor zorgen dat een aantal randvoorwaarden kunnen worden ingevuld. Bijv. t.a.v. ruimte voor HMC-bedrijvigheid en aanpassen logistieke infrastructuur, vooral op

regionaal niveau. En het zorgen voor voldoende mogelijkheden om te experimenteren (bijv. fieldlabs).

Thirza Monster – Circulair al wel degelijk op een bedrijventerrein in gang!

Ondanks dat dhr. Bleumink stelde dat de ontwikkeling naar circulaire bedrijventerreinen vooral op regionaal niveau in gang moesten worden gezet, laat mevr. Monster in haar presentatie zien dat bedrijventerreinen goede plekken zijn om het een of ander in gang te brengen (bijvoorbeeld door het wederzijds vertrouwen dat kan worden gecreëerd tussen de verschillende bedrijven). Er dient bij deze bedrijven zelf langs te worden gegaan om op locatie te kijken wat er mogelijk is m.b.t. hulp die aangeboden kan worden (kennis, personeel, etc.).

Stappenplan

Het stappenplan van deze samenwerkingen die Cirkellab aangaat met de bedrijven op een terrein op weg naar circulaire economie ziet er als volgt uit: ten eerste dient de samenwerking met verschillende stakeholders in het gebied te worden gezocht. Vervolgens is het van belang een grondige inventarisatie en analyse van alle gebruiksstromen te maken zodat er gaten en opvullingen kunnen worden gevonden (hiervoor heeft Cirkellab een 'toolbox' ontwikkeld die op lokaal niveau inzicht geeft welke reststromen er beschikbaar zijn). Hierna dient er in zogeheten rondetafels weer met de stakeholders in gesprek te gaan met betrekking tot de voortgang. Vervolgens komt de nadruk op een haalbaarheidsstudie in combinatie met een business case te liggen. Uiteindelijk is structurele ketensamenwerking het einddoel.

Randvoorwaarden

Wel worden er enkele randvoorwaarden aan dit einddoel van circulariteit gesteld, zodat er voortgang kan worden geboekt op het bedrijventerrein: Zo dienen er kansrijke stromen aanwezig te zijn. Behoren er samenwerkingen aan te worden gegaan tussen de aanwezige industrieën. Moet er een voorname speler in het gebied aanwezig zijn die iedereen met elkaar in contact kan brengen. Dienen bewezen voordelen ('best practises') getoond te worden aan de deelnemers ter inspiratie (dit wordt in combinatie met de voornaamste speler als zeer belangrijk aanschouwd). Moet er een bevorderende overheidsinvloed aanwezig zijn. Is het vermogen om belemmeringen weg te nemen wenselijk en er is voldoende beschikbare ruimte.

Enkele voorbeelden van activiteiten op bedrijventerrein Oosteind Papendrecht

- Een zetbank en een spuitcabine met elkaar delen (deeleconomie)
- zonnepanelen
- Regenwater opvangen voor schoonmaakbedrijf
- Een bouwstoffenhandel gaat aan de slag met een vergister

Bedrijven hebben een opstapje nodig

Om het nut van deze aanpak te bevestigen vraagt iemand uit het publiek of bedrijven deze ontwikkelingen niet zelf hadden kunnen uitvoeren, zonder de

bemiddeling van een bedrijf. Mevr. Monster antwoordde hierop dat Cirkellab bedrijven leert nadenken op een nieuw manier die circulariteit aanspoort en dat zonder deze andere denkwijze bedrijven waarschijnlijk niet aan de circulaire ontwikkelingen zouden hebben gedacht.

Conclusie betoog Thirza Monster

Door gestructureerd samen met de bedrijven op zoek te gaan naar kansen lukt het om kleine stapjes te maken richting duurzaamheid en/of Circulaire Economie.

Joost de Groot – Het is gewoon economie!

Dhr. de Groot benadrukt in zijn betoog vooral dat het beperkte verdienmodel van circulaire economie de grootste tegenhanger is op weg naar verdere ontwikkeling. *De gedachtegang dat alles in feite draait om geld en 'economie' ligt hieraan ten grondslag.* Voor afval moet je betalen, voor grondstoffen krijg je geld. Dus waarom gaat het dan zo moeizaam?

Beperkte verdien capaciteit

De beperkte verdien capaciteit schuilt hem in het gegeven dat afvalverwerkingskosten maar een minimaal percentage van de totale kosten beslaan en dat de ophaalkosten voor een circulaire stroom deze kosten al vaak te boven gaan. Naast deze belangrijke financiële factor benoemt De Groot ook dat het uitwisselen van reststromen door de discontinuïteit van kwaliteit, kwantiteit en leveringszekerheid geen zekerheden voor bedrijven kan bieden en daarom in aantrekkelijkheid verliest. Tot slot zorgt het ontbreken van een centrale dataset (bedrijven geven hun informatie wat betreft reststromen niet graag vrij vanwege de concurrentiegevoeligheid) ervoor dat distributie van reststromen momenteel niet optimaal kan verlopen.

Versnellen

Om toch deze ontwikkeling richting meer circulariteit te versnellen stelt de Groot een aantal doelstellingen voor ogen die hieraan zouden bijdragen: Als eerste is daarbij van het grootste belang dat de business case verbeterd wordt (het draait namelijk altijd gewoon om geld). Om dit te bewerkstelligen noemt hij bijvoorbeeld dat net zoals in de energiesector subsidies kunnen worden verstrekt aan circulaire bedrijven. Het verdere ontzorgen van ondernemers is een daaropvolgend streven, aangezien circulariteit grotendeels hun concern ontstijgt en dus niet hun interesse en kunde kent. Vervolgens kunnen het versterken van regelgeving bijv. verplicht tot gescheiden aanbieden van bepaalde afvalstromen, energie labels en het oprichten van centrale dataverzameling tot een grotere beweging richting circulariteit leiden.

Spin-off

De praktijk op bijvoorbeeld de bedrijventerreinen Spaanse Polder Rotterdam en de Binckhorst Den Haag, bewijst dat als je begint met het project er behalve inzicht in mogelijkheden voor circulaire activiteiten ook een spin-off ontstaat naar andere

thema's. Zo hadden beide terreinen een sociale impuls nodig, door met elkaar in gesprek te gaan over circulaire kansen ontstond ook meer sociale samenhang.

Conclusie betoog Joost de Groot

Voor circulaire economie op bedrijventerreinen zouden op nationaal of zelfs internationaal niveau aanpassingen in de regelgeving doorgevoerd moeten worden. Ondertussen kan in samenspraak met de ondernemers op het terrein gezocht worden naar mogelijkheden, in kleine stapjes, om CE te bereiken.

Conclusie kennisbijeenkomst circulaire bedrijventerreinen

Het realiseren van Circulaire Economie vraagt een lange adem, getuige het feit dat er al lange tijd min of meer beleid voor bestaat. Toch zijn er al een aantal goede voorbeelden gerealiseerd. Er zijn globaal twee aanvliegroutes voor het realiseren van circulaire bedrijventerreinen:

1. Op bedrijventerreinen kunnen circulaire projecten gevonden worden door in gesprek te gaan met de ondernemers. Dit leidt tot kleinere projecten waar vaak maar enkele bedrijven bij betrokken zijn.
2. Circulaire Economie vergt samenwerking in de keten, inclusief de logistieke keten. Daarmee heeft het duidelijk een internationaal aspect. Met de grote haven die hier aanwezig is, is dat dus een kans.

Als daarbij gewerkt kan worden aan het invullen van een aantal randvoorwaarden zijn we op de goede weg. Enkele randvoorwaarden die zijn genoemd:

- Mogelijkheid tot experimenteren
- Inzamelhubs op centrale plaatsen om de ketens aan elkaar te koppelen
- Mogelijkheid van opwaardering / verwerking van afvalstoffen tot grondstoffen, d.w.z. zuinig zijn op locaties waar bedrijven in een hogere milieucategorie zich kunnen vestigen

Daarbij is de belangrijkste notie: de bedrijven moeten het uiteindelijk willen, de veelal MKB-bedrijven hebben daartoe kennis nodig van de gevolgen voor hun bedrijf. Die kennis zullen ze zelf niet actief op gaan zoeken. Daartoe hebben ze een zetje nodig, bijvoorbeeld door een collectief project op hun terrein.